

De fire sentrale kjensgjerningene

Og videre tar du opp de fire sentrale kjensgjerninger og betrakter disse fenomenene som fenomener.

Men hvordan tar du opp de fire sentrale kjensgjerninger og betrakter disse fenomenene som fenomener?

Du merker deg det som det er: Dette gjør vondt. Du merker deg det som det er: Dette er årsaken til det som gjør vondt. Du merker deg det som det er: Dette er slutten på det som gjør vondt. Du merker deg det som det er: Dette er veien til å gjøre slutt på det som gjør vondt.

Puna ca paraṃ bhikkhave bhikkhu dhammesu dhammānupassā viharati catūsu ariyasaccesu.

Kathaṅca bhikkhave bhikkhu dhammesu dhammānupassī viharati catūsu ariyasaccesu?

Idha bhikkhave bhikkhu idaṃ dukkhanti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhasamudayoti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanirodhoti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti yathābhūtaṃ pajānāti.

Ariyasacca – de fire sentrale kjensgjerninger. (Soma Thera: The Four Real Truths; Rahula, Silananda, Walshe, Nyanasatta, Khantipalo, Nyanaponika [1983]: The Four Noble Truths; Rhys Davids, Horner: the four ariyan truths; Nyanaponika [1975], Dahlke: den vier Edlen Wahrheiten; Dharmawiranatha: de Vier Nobele Waarheden; Wetlesen, Lie [Nyanaponika 1988]: de fire edle sannheter; Nalin: ariya-satya; Nyanavara Thero: 4 ariyasac.) To ting slår oss: alle oversetter *sacca* som “sannhet”, og bortsett fra Rhys Davids, Horner, Nalin og Nyanavara Thera, som unnviker problemet, og Soma Theras forsøk på nytenkning, har alle oversatt *ariya* som “edel”. Selv har jeg også brukt denne tradisjonelle tolkningen ved flere anledninger, men ved nærmere ettertanke finner jeg grunn til å spørre om uttrykket “edel sannhet” egentlig formidler noe meningsinnhold. En av de nødvendige generelle tolkningsrammer er som tidligere nevnt at man

må gå ut fra at originalteksten er meningsbærende. Hvis den oversatte teksten da ikke er det, tilfredsstill den ikke kravet om at originalversjon og mottakerversjon i størst mulig utstrekning skal være ekvivalente. Eller med andre ord: oversettelsen er mangelfull. Når jeg nå er kommet fram til at uttrykket bør oversettes forskjellig fra alle tidligere versjoner, bør dette begrunnes.

Sacca (sanskrit: *satya*) kan analyseres som en assimilasjonsform av *sat* + *ya*. *Sat* er presens partisippformen av *as* (være), altså værende. Suffikset *ya* danner abstrakt nomen av verbalroten, og kan sammenliknes med den norske endelsen -het. Altså “værende-het”. Det ser ut til at det norske ordet “sann, sant” er dannet av samme rot. “Sannhet” er altså etymologisk sett en fullt mulig oversettelse. Og i noen sammenhenger er det klart den korrekte oversettelse. Men det er likevel ikke den eneste mulige. “Værende-het” kan også forstås som realitet, virkelighet, det som faktisk er å finne, som en foreliggende kjensgjerning, et faktum.

Visuddhimagga gir en lengre analyse av ordet *sacca*, som viser at ordet kan forstås både som “sannhet” i motsetning til løgn, og som “sannhet” i betydningen “kjensgjerning”. Til denne sistnevnte betydning, sier den: “Det (*sacca*) er altså det felt som kjennes ved hjelp av dyp, ekte, ikke-villedende og reell kunnskap om plager, tilblivelse, fred og utvei. Meningen med *sacca* skal forstås som det ekte, det ikke villedende og det reelle (*tacchaviparītabhūtabhāvo*) ved f.eks. ildens egenskaper eller verdens natur.”

Denne analysen viser at kommentarlitteraturen gir holdepunkter for at *sacca* kan forstås som “sannhet” i betydningen “virkeligheten som den er, foreliggende saksforhold”. Og vi ser at dette også er en tolkning som står i samsvar med de fire *ariyasacca*ers diagnostiske natur. Men til denne betydningnyanse finner jeg at “kjensgjerning” er et klarere og mindre tveetydig ord.

Ariya blir tradisjonelt oversatt som “edel”. Men hva er det som er edelt med den kjensgjerning at det er mye som kan gjøre vondt? Den vestlige lidelsesromantikk, med forestillingen om lidelsen som en foredlende kraft, er fremmed for buddhistisk tankegang. Her er det også et klart behov for nytenkning.

Etymologisk henger ordet trolig sammen med gresk “*aristos* – best, framstående, fremst”. Bærerne av tidlige indoeuropeiske språk brukte det ofte som betegnelse for sitt eget folk, sin egen stamme. I India rådde arierne – “de beste, de ære-rike”. Iran er avledet av samme rot og samme forestilling. I Hellas var det *aristo*-kratene, dvs. “de beste, de fremste” (de som var av “den fremste” familie), som til tider hadde makten. Av dette mener jeg vi kan trekke en semantisk tråd til “viktigst, sentral, hoved-“, og velger vi et av disse ordene, får vi f.eks: de fire viktigste kjensgjerninger, de fire hovedfakta, eller de fire sentrale kjensgjerninger.

At Buddha anså de fire *ariyasaccaer* som helt sentrale kjensgjerninger, kan vi se av det faktum at det var disse han begynte sin undervisningsgjerning med, da han holdt sin første tale, *Dhammacakkappavattanasutta*, i Hjorteparken ved Varanasi. Og de blir omtalt på utallige steder i de kanoniske skrifter. Men for å kunne se hvorvidt de fire sentrale kjensgjerninger er en ekvivalent oversettelse av *cattāri ariyasaccani* eller ikke, vil det være nødvendig å se nærmere på hver enkelt av dem først. Derfor går vi direkte videre til omtalen av hver enkelt av de sentrale kjensgjerninger.

Om det som gjør vondt

Men hvordan er den sentrale kjensgjerning om det som gjør vondt, munker?

Fødsel gjør vondt, alderdom gjør vondt, sykdom gjør vondt, døden gjør vondt, sorg, klage, smerte, tungsinn og mismot gjør vondt. Det gjør vondt å være sammen med det

som du ikke liker. Det gjør vondt å være adskilt fra det som du liker. Det gjør vondt når du ikke oppnår det du ønsker deg. Kort sagt, de fem involveringsgruppene gjør vondt.

Katamañca bhikkhave dukkhaṃ ariyasaccaṃ?

Jāti pi dukkhā, jarā pi dukkhā, vyadhi pi dukkhā, maranam pi dukkhaṃ, sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā pi dukkhā, yam picchaṃ na labhati tam pi dukkhaṃ, saṃkhittena pañcūpādānakkhandhā dukkhā.

Den første sentrale kjensgjerning er *dukkha* (Rhys Davids: ill; Soma Thera, Walshe, Silananda, Nyanaponika [1983], Nyana-satta: suffering; Horner: anguish; Khantipalo: dukkha; Rahula: Dukkha (suffering); Nyanaponika [1975], Dahlke: Leiden; Wetlesen: lidelsen; Nalin: dukkh; Nyanavara Thero: thuk.) Noen av disse oversetterne avstår fra å oversette *dukkha*. Alle de andre gir uttrykk for at det står for noe negativt, noe ubehagelig, noe vondt, noe vi også vil finne i samtlige ordbøker. Denne grunnbetydningen er det derfor ingen dissens om. Men det er interessant å merke seg at alle disse oversetterne velger å bruke et substantiv som i en eller annen form gir uttrykk for lidelse. I dette ligger etter min mening en fundamental kilde til misforståelse.

Som PTSD viser, kan ordet *dukkha* nemlig fungere både som substantiv og som adjektiv, noe som vil gå fram av bøyningsformen i hvert enkelt tilfelle. Og ser vi hvordan ordet blir brukt i tekstutsnittet ovenfor, finner vi samsvar i kjønn og tall med foregående substantiver. Eks.: *jāti pi dukkhā* (hun-kjønn), *maranam pi dukkhaṃ* (intetkjønn). Ordet “er” kan utelates på pali, og er underforstått her. *Pi* er en konjunksjon som kan oversettes som “både ... og”. Det er et lite meningsbærende ord, som vi kan tillate oss å se bort fra. Men de ulike endingene viser klart at *dukkha* ikke fungerer substantivisk her. Det er altså direkte feil å oversette: “Fødsel er lidelse. Død er lidelse.” Rent grammatisk kan ikke *jāti pi dukkhā* fungere som et eksistensielt utsagn om

at det er ekvivalens mellom fødsel og lidelse. Samsvarsbøyningen viser tvert imot at *dukkha* i denne sammenheng fungerer som et adjektiv, som gir uttrykk for en egenskap som preger foregående substantiv. Men det kan gjerne være en egenskap av mange, det er ikke tale om eksklusivitet eller ekvivalens. Derfor er det av avgjørende betydning å føre denne adjektiviske betydningen over til norsk. Hvordan? Hvilke adjektiv har det norske språket tilgjengelig her? Et adjektiv med samme vide betydning som *dukkha*? “Smertefull, ubehagelig, lidelses-fylt, trist, vondt” – og flere synonymer kunne nok tenkes. Men med henblikk på at ordet må kunne fange opp både sterke og svake grader av negative følelser, velger jeg “vondt”, som etter mitt skjønn er det mest allmenne og dagligdagse disse valgmulighetene. Men “fødsel er vondt” er en mulig, men uidiomatisk norsk konstruksjon. I en naturlig sammenheng ville de fleste si “gjør vondt”. Dette er ikke en ren adjektivisk konstruksjon, men idiomatet dekker følelsen av egenskap, av direkte opplevelse, og fungerer derfor adjektivisk i overført forstand.

Dermed blir utsagnet transformert fra å være en pessimistisk filosofisk påstand: “x = lidelse”, til å være et uttrykk for en empirisk erfaring: “x gjør vondt”. Og som vi har sett gjentatte ganger tidligere i denne studien, kan hele Buddhas lære forstås som et konsistent system bygget på beskrivelser av de direkte erfaringer livet gir, og strategier for hvordan disse best kan takles.

Men *dukkha* har flere betydningsnyanser. I andre sammenhenger opptrer det klart som et substantiv. Da blir det bøydd i intetkjønn, og kan best forstås som et generaliserende abstrakt basert på adjektivbruken. Uttrykket *idaṃ dukkhaṃ* som vi så ovenfor, kan da forstås som “Dette er det vondtgjørende”, eller ganske enkelt “Dette er det som gjør vondt”, eller enda mer direkte: “Dette gjør vondt”. Og likedan *ayaṃ dukkhasamudayo*: “Dette er årsaken til det som gjør vondt”. *Arthaviniścayasūtra* omtaler *duḥkha* i samme ordelag som vi har sett ovenfor, men behandler ordet som et substantiv: *duḥkham*. Det ser derfor ut

til at divergerende tolkninger på dette sentrale punkt går langt tilbake.

Men ut fra vår tekstversjon blir de fire sentrale kjensgjeringene trukket over fra et kunstig teoriplan til å bli uttrykk for allmennmenneskelige følelser, som igjen kan gjøres til gjenstand for direkte observasjon. Derfor er heller ikke hele dette avsnittet om de fire sentrale kjensgjeringer et buddhistisk “teologisk” eller “metafysisk” påheng til de forutgående meditasjonsveiledningene. Fra buddhistisk synspunkt gir de nok en beskrivelse av, og studieveiledning til, den erfarte virkelighet.

Som sagt, *dukkha* er et ord med mange nyanser. I uttrykket *sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā pi dukkhā*, ser vi at *dukkha* settes opp mot *domanassa*, som to aspekter av *dukkha*. Her har vi tydelig to betydninger: *dukkha*₁ og *dukkha*₂. Hvis vi lar *dukkha*₁ stå for det generelle “det som gjør vondt”, ser vi at teksten selv definerer *dukkha*₂ som *kāyikaṃ dukkhaṃ*, “vondt i kroppen”, i motsetning til *domanassa*, *cetasikaṃ dukkhaṃ*, “vondt i sinnet”. I slike sammenhenger må det være rimelig berettiget å velge andre synonyme norske ord, og ikke tviholde på en kunstig en-til-en-korrespondans.